

konkistatzallena bai zan latiña. Latiña erabiltzeko ez dugu arrazoirik aurkitzen, eguneroko izkera arameoa bai zan. Arameoa izkuntz ofizial bezela Damasko inguetan erabiltzen da. Ejptotako Elefantina ugartearen aurkitzen dira papi-rutan idatzitako zenbait arameo-idazkiak.

Egaña'tar Gotzon

IDAZKERA[illegible]

Eragin aundikoena kurdia izan da. Eta gero persiatarra, turkua eta arabiarra.

ABUNA DI BISHEMAYA

Gure Aita zeruetan zarana

ITQADDASH SHEMAK,

Santu izan bedi zure izena

TETE MALKUTAK

Etor bedi zure naia

TIT'ABED RE'UTAK

Egin bedi zure naia

KEDI BI SHEMAYA KAN BA AR'A

Zeruan bezela lurrean ere

LAJMANA HAB LANA SEKOM YOM BEYOMA

Emaiquzu qaur qure equneroko oqia

U SHEBOK LANA JOBEINA

Barkatu qure zorrak

KEDIAF ANAJNA SHEBAKNA LEJEIBINA

Guk ere qure zordunai barkatzen diegun ezkeror

WEAL TA'ALNA LENISION,

Ez qaitzazu utzi tentaldian erortzen

ELA PESHINA MIN BISHA.

Eta zaitu qaitzazu qaitzetik.

Aita qurea arameoz.

Jesukristo'ren garaian Palestina'ko izkuntza izan zan.

ARGITUAK

Argituak edo ilustratuak edo iluminatuak esaten jake Europa'ko laterrietan,XVIII-XIX gizaldietan agertu ziran filosofo edo jakitunai, baiña onein irakatsiak filoso-
fia baiña zabalagoak eta bizitzarako bearragoak dira. Anglanderrian, Frantze'n eta Alemania'n dauke asierea.

Jakitun argi oneik taldea dira, baiña ez dauke euren ordezkari izan leiteken jakitun bakar bat. Euren pentsaerak alkartzen dauz guztiak.

Kant'ek labor eta argi agertu nai izan eban jokaera
 au:"Gizonak ume-arotik urten egiten dau eta bere egiak
 besteen menpean egon barik agertzen ausartzen da:
 "Sapere aude" da onein oiua".

Orrelan ba, buru argia da irakatsi guzti onein oiñarrria, baiña ez lengo folosofuen buru argia, geiago da enpiris-ten bidea zentzunik asi eta filosofi-legeak egiten dauza-
na., ez dauka buruan jaiotako pentsabiderik,eratzeko
almena da.

Danaren oiñarria gizakiak egin daiken aurrerapena da eta orrelan gizakien edestiak , filosofiaren edestiak, buru argi orren aurrerapena dau oiñarri, erdi-aroko illunpetik urten eta argien aldira sartzeko.

Jakitun oneik aurretikoak irakatsia alboratu egiten dabe, erlejiñoz iragarria, batez be katolikutasuna, eta deismoa da euren erlejiñoa:misterio bakoa,buru argiaren neurrikoa, jainkoa ba-dagoala sinistea naikoa dauan erlejiñoa.,arima il-eziña eta geroko bizitza sinisten dauzana.

Betiko erlejiñoa alboratzeagaz batera, gizartearen aldatzea da euren guraria, gizakien arteko ezberdintasun guztiak kenduta. Orrekin Frantzean iraultzara eroran eban erria, baiña ez da orain bearezkoa.

Ez dabe onartzen Tronua ta altarea bat eginda egotea.
 Orrek ulerbide txarra emoten dau Eleizea ulertzeko, orre-
 gaitik Eleizearen areritu agertu ziran, batez be anti-katoli-
 kuak dira.

Oituren eta legeen arloan , laizistak dira.

Kulturaren eragin au ez da erriarena, jakitun batzurena baiño, burgesiarena,ain zuzen, baiña gero Europa'n eta Ameriketari erriaren barru-barrura sartu ziran pentsabide oneik. Eleizea,ostera, apur bat geroago gogor jarri zan euren aurka eta eleizearen egoera au oso kaltegarria izan da kristiñauentzat, batez Batikano'ko II Eleiz-Batzar

Nagusiaren aurretik. Batzar onek, zorionez, ateak idegi ebazan, naizta gaur gauzak atzerantza joan.

NEWTON:

Argituen sarreran agertzen da jakitun au, Galileo, Koperniko ta Kepler'eri jarraitzen:

Ez dau onartzen Arosteles'ek irakatsi eban goiko gorpuzkien eta bekoen arteko legeen ez barditasuna eta zientzien ikasbideak onartuz, mekanikaren legeak agertzen dauz munduko eragiña azaltzeko, ez Galileo'k esan eban lez gauzak matematika bidean dagozela uste izanik, matematika ez da metodo bat baiño, baiña ori baiño lenago dago bizi-ikasia, eksperimentzia, eta mekanikaren legeak egin bear da jazoeretatik gora igota, indukziñoa. Gero etorriko da ondorengo legeak ateratea edo dedukziñoa.

Jazoerak artzen dauz ikasbide eta jazokizuna ez dan ezer ezin artu lei ipotesi lez baiño eta ipotesiak ez dira legeak, indukziño bidez ziurtatu bear dira. Orrelan baiez-tatu eban "inpenetrabilidad" edo gauza bi leku baten ezin egon izatea, eragiña, gorpuzkien indarra eta astuntasun edo grabedade-legea.

Ba dagoz, orregaitiño, ipotesi-antzekoak izan arren, ukatu ezin daitekezen oiñarriak, esaterako denporea ta lekua., biak neurri-bakoak eta Jainkoagaz zer-ikusia daukenak.

Gure mundu onetara Jainkoa sartu egiten da, ez mundugintza eta munduari eustean bakarrik, sortu leitekezan okerrak zuzentzeko be bai.

Arrigarria ta onartzekoa Newton'en bidea eta bere fedea!

DEISTAK:

Anglanderriko argituen bideetan deismua agertzen da: gizakiak barruan daukazala ideak onartzen dabe eta orreik, Jainkoak egiñak, aurreko gauzak ezagutzeko bide dirala diño. Izadizko erlejiñoa da ori eta bost oiñarri daukaz: 1) Jainkoa ba-dago. 2) Gizakiak Jainkoa gurtu bear dabe. 3) Jainkoa gurtzeko biderik onena oitura onak dira. 4) Pekatuak damutasunagaz garbitu bear dira. 5) Beste bizitza bat dago zigorra naiz saria artzeko.

Deisten aurka Butler gotzain anglikanuak urten eban

EGITEETARAKO ARGITUEN JOKABIDEA:

Berez daukaguz moralerako ideak, bakoitzaren ona eta gizartearena billatzeko. Gizakia berez ez da okerrera makurtua, besteai mezede egitea barru-barruan daroagu. Stuard Mill dogu onen artean ospetsua: Egiterik onena norberarentzat eta besteetaz zoriona dakarrena da, zenbat eta geiagori zoriona ekarri, ohea.

FRANTZETARRAK:

Argituen pentsabidea Anglanderria'n asi zan, baiña indar aundia artu eban Frantze'n eta emen ateismoa, kato-

likuen aurka jokatzeta eta iraultzaren izukeria ekarri eban, baiña ez beti.

Bayle da aurrelari. Onentzat katoliku ta protestateen arteko eztabaidak alperrekoak dira, oiñarrian guztiak dagoz batera, batzuk Jainkoa edo arimea il-eziña izatea onartzen dabez, beste batzuk aurka dagoz eta, gaiñera orgeratzen da munduan dagon okerkeria nondik etorri dan aztertzea. Baiña eztabaiden aurka, tolerantzia bear da eta erlejiñoa eta morala bakoitza bere lekuan ezarri. Ateoen gizarteak sarritan ondo betetzen dau morala. Bayle'ren aurka, batzuk ateismoa indartzea dala diño.

ENTZIKLOPEDIA

Bayle izan zan argituen jokabideari indarra emon eutsana eta asieran bertan emon be, baiña ez da ukatu bear entziklopediak izan eban indar aundia: Idazle asko dira, guztiak Diderot eta D'Alembert'en menpena, bigarren au gero alboratu egin zan, 1758n. urtean Ogeta amabost liburu dira eta 1751-1780n. urteen artean argitaratu ziran. Ez zan gauza erreza izan, Frantzeko jaurlaritza aurka jarri zalako. Onek agitaritzaren eta erlejiñoaren aurka dagozela esan eban.

Baiña guztien eritxiak ez dira bardiñak. Ezagutzen doguz Monteskieu, Turgot, Rousseau eta D'Holbach, baiña beste asko ez-ezagunak dira. Billatu daiguzan oiñarriak: Lengo ta oraingoa irakurleari agertzea da euren elburua, gizarte gizakoiagoa ta argituagoa nai dabe, artutako eritxiak neurritz kritikatzan dabez eta laterriaren naiz eleizearen indarra epaitzen dabe, neurritz beti.

Ez da ba, Entziklopedia abadeen aurkako jokabidea, lanbideak eta esku-lanak be aztertzen dauz, nekazarien eta esku-langilleen trebe-bideak be bai.

Barru-barruan enpirismoa dau oiñarri buru-argien eritxietatik be gauza asko artu arren.

Egilleen buru ziranen artean Diderot ez da filosofo bide ziur batekoa, D'Alambert osteria obeto osotua da eta jakitun aundia matematika ta fisika-arloan. Onen ustez Locke da zientzizko filosofiaren sorburu. Eta pozik ikuzten dau Argien Gizaldia.

MATERIALKERIA:

Entziklopedia beti doa gauzen oiñarrira eta gauza bi argitaratu ebazan: Materialkeria ta gizarte-bizikera barria.

Materialkerian La Mettrie da buru: Sentitzen dana da balioa daukan bakarra, ez ideak be. Landaren, piztien eta gizakien artean ez dago maillaren aldea baiño, erlejiño-arloan zalantza utsa da eta moralean atsegin-billa beti. Bide beratatik doa D'Holbach, atomismoa onartuta eta ortik dator gauzen eragiña, mobimentua, eta gizakiena maitasunak eta gorrotoak eragiña da. Erlejiñoaren aurka dago eta Jainkoa bildurak eta ezjakintasunak sortu daben gauzea dala diño.

Baiña danetan ospetsuena Condillac dogu: Oso-osoan zentzunen bidekoa, baiña bidea aske izten dau espiritua-rentzat eta Jainkoarentzat. Gogor kritikatzan dau aurreko gizaldiko filosofoak, batez be Deskartes, Malebrantxe,

Spinoza ta Leibnitz, jeometria bide lez artuta oiñarri bako irakatsiak emon ebezalako. Jakituria lortzeko bide bakarra zentzunak dakarrena da. Argi baietatzen dau Jainkoa badagoala eta arimea il eziña dala. Materialista da, baiña bere erara.

Helbetius da Condeillac baiño itxiagoa: Ez dau onartzen besterik zentzunak diñoena baiño, gizakia eziteko gizartearen ona billatzen irakatsi bear da. Eta orrek laburtzen dau atsegiña billatzea. Eta ori lortzeko politikako askatasuna eta izadizko erlejiñoa bear dira.

POLITIKARAKO BIDEAK:

Bide onetan iru filosofo aundi agiri dira Montes-kieu, Voltaire eta Rousseau.

Monteskieu-ren irakatsirik ederrena agintaritzan iru almenak banatzea da, bere “Persitarren gutunak” liburuan argi agertzen dauan lez. Liburu onetan Persia-ko ibiltari bat dator Frantze-ra eta izeka-bidez Frantze-ko agintaritzak kritikatzen dau. Baiña liburu irakurgarriagoa da bere “Legeen Espiritua” deritxona: (1748): Emen gizarteko agintaritzak aztertzen dauz eta ain ezbaridiñak izateko iturria erriaren izaerea, eguratsa, lutelestia, salerosketa eta jaurlaritzak eurak dirala diño. Ortik sortzen dira toki bakoitzeko legeak. Iru dira beretzat jaurketa-erak: Erkala edo errepublikea, demokrazia naiz aristokrazia, bakalerria edo monarkia eta despota-agintaritzak. Bakoitzak bere oiñarria dauka: Erkalak errian, monarkian oorean, despotismuak bildurean.

Baiña bereizitasunik bereiziena almenak banatzea da: Legegintzak, eragiltzetak eta epaiketak ondo banatuta egion bear dabe. Pentsaera onek indar aundia dauka gaur arte Europa-n eta Ameriketara batez be.

Voltaire (1694-1778), entzute aundiko argitua da eta asko idatzi eban, frantzera ondo apaindua artuta eta geienetan izeka bidez. Bere aurrekoak kritikatzen egiten dau lan aundia: XVII gizaldiko irakasbideak ez ziran onak, batez de Deskartes eta Spinoza-k irakatsia, Newton da benetako Jainko bidea dakarrena.

Ez dau onartzen askatasuna, politikan izan ezik. Berank beti ukatzen eban erri zeiaeren balioa, baiña Eleizearen dokma guztien orde argituen filosofia ezarri bear da. Eleiza katolikuari “infâme” esaten dautso. Fedea aurrerapidea galazoten daua diño. Ez da ba arri-tzekoa gero Eleizea onein aurka agertzea.

Euskadunok geure esker ona zor dautsagu Voltai-re-ri: Donostira etorri zan lagun bat ikertzen eta bere liburu baten diño Euskalerrria Pirineo mendien alde bietan txistua jo eta dantzari egiten dauan erri bat dala diño.

Eta azkenez, Rousseau (1712-1778). Au izatez ez da argituen artekoa eta euren aurka egoan, “ateismoaren misiolari sutsuak eta tirano dogmazaleak” dirala diño.

Bere ustez gizakiagan geiago begiratu bear da biotza burua baiño. Erromantismo-antza doa. Baiña gizarte-itunaren bidez jokabide oso barriak agertzen dauz eta ortik da argituen antzekoa.

Erlejiñoz asieran Kalbin-en aldekoa zan, gero katolikua eta azkenean izadizko erlejiñoduna.

Barru-beroa da, euren eritxien aurka agertzen diraneta-rikoa. Ezkontzatik kanpora ainbat seme-alaba izan ebazan eta umeak beti umezurtzen artera bialtzen ebazan. Zoratu-ta il zan.

Bere ustez, gizakia, berez ona da, baiña gizarteak eroa-ten dau txarrera. Asieran gizakiak onak ziran, guztiak bar-diñak eta aske bizi ziranak, baiña gero txarrera aldatu dira. Orregaitik gizartea barriro bideratu bear da, oiñarri barrietan: Orretarako aldarrikatzen dau “Gizarte ituna” deritxona, baktxa alkartu bear da besteakaz eta gero berak alkarte orretan agintzen dauzanak, berak bete: “Geuk egin dogun legearen esanak egin bear doguz. Kant-ek be idea au onartu eta bere moralaren oiñarrian ipiñiko dau. Zori txarrez, gero, jokanbide oker batzuk onartzen dauz totalitarismora joteko: Alkartzeko eskubidea, irakasteko askatasuna eta erlejiño-askatasuna ukatzen dauz.

Alemania-n be agertu zan argituen jokabidea eta iru pentsalari aundi daukaz alde: Kant, Goethe eta Hegel.

Chrastian Wolf da emen ezagunena: Sinistedun zintzoa zan, baiña buru argia fedearen gaiñetik ipinten dau. Orre-gaitik gorrotoa artu eutsoen pietistak eta erbesteratu.

Prusia-ko errege zan Federiko Nagusia egoan bizitza-ren azkenean argituen alde. Au aldi aretako filosofo guz-tiakaz zan lagun eta Voltaire babestu eban

Reimarus izan zan argitu bat, eberrarra, izadizko erleji-ñoaren aldekoa eta Jainkoak egindako iragarketak giza-kien asmakizunak dirala diño eta mirariak Jainkoa irain-zen dabela

Lessing dogu azkenengo argitu ospetsua: Leibniz-en ikaslea: Egia Jainkoak bakarrik daukala diño eta Jainkoak iragarritako erlejiño guztiak onartu bearrekoak dirala, gizarterako onak diralako eta kristautasuna onuratsuagoa izan dala deismua baiño, baiña ez da bide ziurreko filoso-foa: Kristautasuna aldi baterakoa dala eta azkenengo eki-ñaldia betirako ebanjelioarena izango dala.

ZER ESAN ARGITUAI BURUZ?

Gizakia ipiñi ebela ardatz lez; aurrerapena, artutako irakatsien gaiñetik, bide argitsu baterako, baiña or be ba-dagoz illuntasunak, batez be beste mundua eta goi-izaerea ukatu ebezalako. Zalantza barik gizartea eratzeke irakatsi egokiak eta gaur be balio dabenak emon eta ezarri ebezan.

Olazar-tar Martin-ek

EUSKERA ZALEAK

IPUIN-SARIKETA 2005

- 1.º Saria: **Joxemari Murua Goñi**
- 2n. Saria: **Palmi Merino**
- 3n. Saria: **Asier Legarreta**
- 4n. Saria: **Osintxu**
- 5n. Saria: **Ziortza Arrien Orbe**